

Vyriškumas Algirdo Landsbergio novelėse

Gabija Bankauskaitė

Vilniaus universitetas

Vilnius University

Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas, Lietuva

E. paštas gabija.bankauskaite@knf.vu.lt

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3276-8159>

Moksliniai interesai: modernistiniai kultūros ir literatūros diskursai, XX a. lietuvių literatūra, tarpukario Lietuvos spauda ir reklama

Research interests: modernist discourses of culture and literature, Lithuanian literature of 20th century, press and advertising of interwar Lithuania

Raminta Stravinskaitė

Vilniaus universitetas

Vilnius University

Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas, Lietuva

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6215-5268>

E. paštas ramintastrav@gmail.com

Moksliniai interesai: reklama, tarpukario Lietuvos spauda

Scientific interests: advertising, interwar Lithuanian press

Santrauka. Tarpukario ir ypač pokario laikotarpių visuomenėse iš vyrų buvo reikalaujama ištvermės, drąsos ir emocinio stabilumo, tačiau jų traumas, kurias sukėlė ne tik karo patirtis, bet ir ekonominė, politinė bei socialinė pokario tikrovė, tik pradedamos analizuoti. Šias temas savo kūryboje perteikia Algirdas Jeronimas Landsbergis (1924–2004) – lietuvių išeivijos dramaturgas, prozininkas, redaktorius, literatūros ir teatro kritikas. Vyriškumo vaizdiniai, atskleisti tekstuose, padeda išaiškinti kūriniuose slypinčių visuomenei bendrą patirtį, padėti suvokti, koks vyriškumas dominavo visuomenėje pasauliniams karams pakeitus moterų ir vyrų gyvenimus. Pasitelkus K. G. Jungo analitinės psichologijos teoriją, straipsnyje analizuojamos literatūros tyrėjų mažiau nagrinėtos A. Landsbergio novelės. Tekstai tiriami kaip visuomenės atspindžiai ir formuotojai, o maskulinizmo atveju svarstoma, ką reiškia literatūroje užfiksuoti vyriškumo archetipai. Remiantis R. L. Moore'o ir D. Gillette'o bei J. C. Campello darbais, išskiriami dieviškojo vaiko, vunderkindo, edipiškojo vaiko bei herojaus ir brandaus vyriškumo – karaliaus, kario, mago ir meiluzio – archetipai.

Reikšminiai žodžiai: Algirdas Landsbergis; novelė; vyriškumas; archetipas; trauma; pokaris.

Masculinity in Algirdas Landsbergis's Short Stories

Abstract. In interwar and post-war societies, men were required to show endurance, courage, and emotional stability, but their traumas, caused by the experience of war and the economic, political, and social realities of the post-war period, are just started to be analysed. Algirdas Jeronimas Landsbergis (1924–2004), a playwright, prose writer, editor, literary and theatre critic of the Lithuanian diaspora, conveys these themes in his work. The images of masculinity revealed in the texts help clarify the general experience of the society hidden in

Iteikta 2021 06 15 / Priimta 2021 08 27

Submitted 15/06/2021 / Accepted 27/08/2021

Copyright © 2021 Gabija Bankauskaitė, Raminta Stravinskaitė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution License CC BY-NC-ND 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium provided the original author and source are credited.

the works and understand what kind of masculinity prevailed in society after the world wars changed the lives of women and men. Using K. G. Jung's theory of analytical psychology, the article analyses A. Landsbergis' short stories, which literature researchers less studied. Texts are explored as reflections and shapers of society, and in the case of masculinity, it is discussed what is meant by the archetypes of masculinity recorded in the literature. Based on the work of R. L. Moore and D. Gillette and J. C. Campbell, the archetypes of the divine child, the child prodigy, the Oedipus child and the hero and mature masculinity – the king, warrior, magician and lover are distinguished.

Keywords: Algirdas Landsbergis; short story; masculinity; archetype; trauma; post-war.

Įvadas

Algirdas Jeronimas Landsbergis Antrojo pasaulinio karo laikotarpiu su šeima pasitraukė į Vokietiją ir po kelerių metų išvyko į Ameriką, kurioje pasiliko iki mirties. Gyvendamas ten, jis aktyviai kritikavo sovietų valdžią, pasauliui kalbėjo apie lietuvių tautos okupaciją, dėl to ilgai neįleistas į Lietuvą:

Aš pasirinkau tiesioginę veiklą ir tapau paženklintas keturiais tobuliausios pasaulio santvarkos priešų ženklais – už darbą New Yorke veikusiam „Pavergtųjų tautų seime“, už pjesę „Penki stulpai turgaus aikštėje“, už veiklą Tarp. PEN klube ir už dalyvavimą „Laisvės“ ir „Laisvosios Europos“ radijo laidose lietuvių kalba. Todėl ir perestroikos klestėjimo laikais <...> negavau vizos, Lietuvą išvydau 1990 m. gruodį.“ (Landsbergis, 2019).

Šios aplinkybės lėmė, kad tik po nepriklausomybės atkūrimo Lietuvą pasiekė tuo metu jau žymaus visame pasaulyje kūrėjo darbai.

Kultūros tyrinėtojo Johno Beynono teigimu, Pirmasis ir Antrasis pasauliniai karai visiškai pakeitė moterų ir vyrų gyvenimus. Iš vyrų buvo reikalaujama ištvermės, drąsos ir emocinio stabilumo, tačiau niekas neanalizavo jų traumų ir sužeidimų, kuriuos sukėlė ne tik karo patirtis, tačiau ir ekonominė, politinė bei socialinė pokario tikrovė (2002, p. 13–14). Karlas Gustavas Jungas laikotarpį po Pirmojo pasaulinio karo apibūdino kaip sulaukėjimo, melo, šmeižto etapą (2012, p. 8). Būtent tokia patirtis, pasitelkus psichoanalizės teorinius įrankius, gali būti analizuojama išeivijos rašytojo kūryboje. Pasak Imeldos Vedrickaitės, „<...> kaip matyti iš Algirdo Landsbergio paskaitos apie literatūrą „Berlin Wall, Stalin, Dzerzhinsky...“ užrašų, jis visiškai sutinka su Česlovo Milošo karo patirties apibendrinimu: „Mūsų patirtis yra istorijos pabaiga. Siaubinga patirtis.“ (2015, p. 73). Rašymas kūrėjui buvo svarbus įrankis, atskleidęs santykį su gimtuoju kraštu ir jo laiku. Jam gyvybiškai buvo svarbu jausti tautos kultūros pulsą, gyventi joje, dalyvauti jos istoriniame procese (Paplauskienė, 2009). Tad vyriskumo vaizdiniai gali padėti išaiškinti kūriniuose slypinčią visuomenei bendrą patirtį, padėti suprasti, koks vyriskumas tuo metu dominavo ir kodėl.

Algirdo Landsbergio literatūrinis palikimas nagrinėtas modernizmo (Keturakienė, 2017, p. 63–69), postmodernizmo (Kelertienė, 1980), naratyvumo (Adomavičienė, 2017, p. 60–69) aspektais, tirta meninės kūrybos visuma (Ruchlevičienė, 2005, p. 67–117), biografinis palikimas ir mitologinis kontekstas analizuojant kūrėjo romaną *Kelionė* (Paplauskienė, 2014; Vedrickaitė, 2015, p. 73–96), herojaus ir mitiškumo apraiškas (Vedrickaitė, 2009), tačiau išsamių vyriskumo apraiškų tekstuose tyrimų trūksta. Iki šiol neatliktas ir

nuodugnus vyriškumo apraiškų lietuvių literatūroje tyrimas, susietas su visuomenine, istorine situacija.

Algirdo Landsbergio novelės, publikuotos žurnalo *Žvilgsniai* knygelėje *Antroji proza* (1951), rinkiniuose *Ilgoji naktis* (1956), *Muzika įžengiant į neregėtus miestus* (1979), *Kelionės muzika* (1992), knygoje *Modernioji lietuvių egzilio proza* (2006), analizuojamos pasitelkus psichoanalitinę literatūros teoriją (Jung, 2015, p. 10). Remiantis mokyklos atstovų Roberto L. Moore'o ir Douglaso Gillette'o knyga *King, Warrior, Magician, Lover: Rediscovering the Archetypes of the Mature Masculine* (1990), taip pat Josepho Campbello Herojaus archetipo teorija (2015), išskirti pagrindiniai vyriškumą atskleidžiantys nebrandaus vyriškumo archetipai: vunderkindas, dieviškasis ir edipiškasis vaikas bei herojus. Brandų vyriškumą konotuoja karaliaus archetipas, apimantis kario, mago ir meilūžio savybes. Visi jie turi ir šešėlinių, negatyvių bruožų.

K. G. Jungo suformuotos analitinės psichologijos teorinės prielaidos leidžia teigti, kad literatūra ir realus gyvenimas koreliuoja – menininkai kūrinuose fiksuoja visai žmonijai būdingą patirtį. O ji, atsižvelgus į kultūrinę, istorinę ir socialinę situaciją, gali būti skaidoma į smulkesnes – vyriškąsias ir moteriškąsias. Lietuvių sociologas, vyriškumo tyrinėtojas Artūras Tereškinas, remdamasis sociologo Steveno Seidmano teorija, teigia, kad „<...> joks kultūrinio ir socialinio gyvenimo aspektas negali būti iki galo suvoktas neanalizuojant lytinių ir seksualinių skirtumų bei reikšmių“ (Tereškinas, 2011, p. 239). Taigi tam tikri vyriškumo vaizdiniai, perteikiami literatūroje, gali atskleisti atitinkamo laiko vyrišką tapatybę, suteikti informacijos apie vyravusias lyčių normas ir stereotipus.

Berniuko archetipai

R. Moore'as ir D. Gillette'as (1990, p. 6) išskiria berniuko – dieviškojo vaiko, vunderkindo, edipiškojo vaiko ir herojaus – archetipus. Pasak mokslininkų, jau nuo senų laikų, pasireiškus pirmiesiems brandos požymiams, kiekvienas berniukas pereidavo iniciaciją ir tada virsdavo vyru. Jis buvo mokomas vaikišką energiją pakeisti į ramybę, empatiją, išmintimi, kilnumu ir įžvalgumu pasižyminčią brandą. Berniukas turėdavo pereiti simbolinę psichologinę ar dvasinę mirtį, kad prisikeltų gyvenimui – įveiktų savo ego. Moderniaisiais laikais senieji ritualai buvo pamiršti ir dažnas vyras kenčia dėl to, kad iki galo nesubręsta, lieka nebrandaus vyriškumo lygmenyje. Teigiama, kad taip įvyksta ne dėl to, kad vyrai to nori, tačiau dėl to, kad jie nemoka transformuotis, kadangi nėra, kas galėtų to išmokyti – mūsų visuomenėje minėtos tradicijos seniai išnyko.

Dieviškasis vaikas siejamas su gležnumu, taikos ir džiugesio siekiu, arba, jei įgyja šešėlinių savybių, jaučiasi visatos centru, tampa manipuliatoriumi. Vunderkindas yra žingeidus, tačiau jei neįveikia savo ego, gali tapti manipuliuojančiu apgaviku arba kvailėliu. Edipiškasis vaikas yra orientuotas į santykį su kitu, tačiau jei kuris nors brandos etapas yra prislopintas, vyras gali tapti Donžuanu arba priešingai – atsiskyrėliu. Pasak tyrėjų, kiekvienas berniuko archetipas, slypintis žmogaus psichikoje, yra trinaris. Pirmasis narys žymi archetipą su visais jam būdingais požymiais, antrasis ir trečiasis – to archetipo Še-

šėlius – destruktyviają ir pasyviają priešingybę, kuri atsiskleidžia tuo atveju, jei berniuko formavimasis tam tikru brendimo metu būna pažeistas, prislopintas, sustabdytas.

Novelėse „Žodžiai, gražieji žodžiai“ ir „Dangūs tuštėja, dangūs pildosi“ per vaizdžiai aprašytą ketverių metų vaiko psichologiją, intensyvius jo jautimus ir jautrų santykį su aplinka rašytojas atskleidė daugumai gabių vaikų būdingą paveikslą – vunderkindo archetipą. Novelėje „Žodžiai, gražieji žodžiai“ daug Petruko savybių priskirtinos itin gabaus vaiko pažintinėms raidos ypatybėms: jis labai smalsus, lakios vaizduotės, tyrinėja pasaulį, užduoda įvairiausių klausimų („Tėte, kodėl lapai krinta?“, „Bobulyt, iš ko daro blynus?“, „Kodėl ji eidavo dirbti? Kodėl ji negalėjo likti namuose – kaip bobulė ir katės? Kodėl tėtis atėjo pirmas jo aprenkti?“ (Landsbergis, 1992, p. 282–283), fiksuoja negirdėtus žodžius, mėgina suteikti jiems prasmes: „Jis voliojo tuos nepažįstamus žodžius burnoje lyg šiltus virtinius. Nepažįstamieji buvo kitokio skonio ir kitokios spalvos. Juodukės buvo juodos; disciplina priminė jam negyvą vėžlį, matytą vasarą prie jūros.“ (Ten pat, p. 283), šalia lietuvių kalbos girdėdamas anglų kalbą, nori jos mokytis: „– Dišvei! // Jis taip pat kalba angliškai! Lietuviškai, angliškai. Angliškai kalba vaikai žaisdami. Lietuviškai kalba jo namiškiai.“ (Ten pat, p. 293).

Pagrindiniam novelės personažui būdingos ir kitiems berniuko archetipams artimos savybės. Viena ryškiausių – edipiškojo vaiko archetipui priskiriamas artimo ryšio su motina troškimas. Petrukas skaudžiai priima tai, kad daug dirbanti mama retai būna namuose, siekia jos meilės: „Ji suprato jį, ji mylėjo jį! Petruko lūpos drebėjo. Jis nenorėjo matyt nė vieno iš jų; jis norėjo žiūrėt tik į ją.“ (Landsbergis, 1992, p. 294–295). Personažas turi ir šešėlinių dieviškojo vaiko ypatumų. Tai perdėtas silpnojo princo rūpesčio siekis. Petrukas įvairiose situacijose siekia gauti sau naudos – užuojautos, rūpesčio, dėmesio: „Jis nusibrėžė alkūnę ir gerą pusvalandį mėgavosi visų dėmesiu ir užuojauta“ (Ten pat, p. 289). Šešėlinėje Petruko pasąmonės pusėje atsiskleidžia ir tirono archetipo savybių: „Užsispyręs jis klausėsi tėvo prašymo ir grasinimo. Tėtis turės nusileisti, arba Petrukas išspjaus kiaušiniene.“ (Ten pat, p. 281). Taigi novelėje A. Landsbergis sukūrė įtaigų vunderkindo pasaulį su teigiamomis ir šešėlinėmis savybėmis.

Amerikos gyvenimo trivialumo ir bedvasiškumo paveikti jauni žmonės ir jų vertybių formavimasis negailėstingai atveriamas novelėje „Tyrone Power ir Martin Fierro plačiam ekranė“. Tai dvasiškai skurdžių veikėjų, merginos iš Lietuvos ir vaikino iš Puerto Riko, siekiančių amerikietiškosios svajonės mentaliteto vertybių (Kelertienė, 1980), atitrūkimu nuo tikrovės ir pasimetimo filmų herojų pasaulyje istorija, perteikta kino scenarijaus principu. A. Landsbergio piešiami portretai patetiški, nors nesimpatiški, atžarūs (Jonynas, 1992). Paveikti popkultūros, personažai gyvena ne savo, o savo herojų gyvenimus, išsižada savo šaknų. Portorikietis paauglys Confesor vaizduojamas kraštutinėje – atstumtojo pašaipos objekto – situacijoje, kuri provokuoja šešėlinių dieviškojo ir edipiškojo vaiko ypatybių dominavimą. Vaikinas auga neturtingų žmonių kvartale, yra nuolat užgauliojamas kitų vaikų, todėl mėgsta pasinerti į savo pasaulį, kuriame įkūnija savo mėgstamą filmų personažą – drąsų kaubojų, kovotoją Martiną Fierro. Paaugliui būdinga šešėlinė svajotojo savybė – jis nebesuvaldo savo jausmų, neatskiria tikrovės ir fantazijos: „Martin Fierro

rankose sušmėžuoja bola, – jis sudaužo vitriną ir atsisuka į erzintojus.“ (Landsbergis, 1992, p. 226): taip veikėjas fantazijoje susitapatina su savo herojumi ir susikuria agresyvų atsaką jį prie gimnazijos užpuolusiems berniukams, pareikalauja tėvų nupirkti gaučo kostiumą. Tačiau prie stipresniųjų už save veikėjas savo elgesiu neprilygsta herojui, jaučiasi nesaugus ir pažeidžiamas: „Confesor žino, kad jam reikia kovot, gint savo garbę, bet baimė prirakina jį prie šaligatvio. <...> Jis pasileidžia bėgti į namus.“ (Ten pat, p. 226). Taigi pagrindinio veikėjo persona, kaukė padeda išgyventi sunkų jautraus berniuko susidūrimą su jį atstumiančiu, pašaiptu išoriniu pasauliu: Martino Fierro personažas – priešingas tikrajai asmenybei. Šis kraštutinis sprendimas akcentuoja ne tik vaikino baimę, bet ir neatsakinumą, paviršutinišką požiūrį į gyvenimą: dėl užgauliojimų mokykloje jis nusprendžia nebesimokyti, neieško kitų alternatyvų, neįvertina tėvų rūpesčio. Taip dar labiau gilėja jo vidinės problemos ir pažadinama daugiau šešėlinių tirono savybių – dykaduoniavimas, manipuliavimas kitais, piktnaudžiavimas emociniu pranašumu. Taigi ribinėje situacijoje atsidūrusiam personažui gyvenimas siunčia išbandymus, tačiau jis jų neįveikia, yra vis labiau užvaldomas šešėlinių edipiškojo vaiko svajotojo savybių, nugrimzta į nekontroliuojamą pasąmonės pasaulį ir tampa pavojingu aplinkai: įsivaizduodamas, jog padega Martino Fierro priešininko plantaciją, iš tiesų sunaikina savo namus.

Berniuko transformacija į vyrą

Bręstančio žmogaus psichikoje labai svarbų vaidmenį atlieka herojaus archetipas, žymintis slenkstį, kurį peržengęs, berniukas virsta vyru. Tam, kad herojus neįgytų šešėlinių savybių ir pasiektų brandą, jis turi pereiti šiuos kelionės etapus: pakvietimą į kelionę, slenksčio į nežinomą pasaulį peržengimą, didžiųjų išbandymų atkarpą, grįžimą į pradinį pasaulį ir susitaikymą su tuo, kad jame viskas yra gan laikina ir banalu (plačiau žr. Campbell, 2015). Ne kiekvienas herojus įveikia visus minėtus etapus, kelionė gali baigtis ir vos tik prasidėjusi. Jeigu paauglys geba atsiskirti nuo motinos ir tampa savarankišku, jis virsta brandžiu vyru – kariu, įgyja karaliui ir magui būdingos išminties. Skirtingo amžiaus ir socialinio statuso vyrai A. Landsbergio kūriniuose susiduria su tam tikrais iššūkiams gyvenime, reikalaujančiais savęs pažinimo, baimių įveikimo ir ego nugalėjimo, todėl leidžiasi į herojaus kelionę – savo vidinį psichikos pasaulį.

Novelėje „Karveliai virš stogų“ A. Landsbergis, remdamasis ne tik savo asmenine, bet ir daugelio kitų iš Lietuvos pasitraukusių jaunuolių patirtimi, pavaizdavo aštuonioliktąmetį Petrą Budėną – ne iki galo perėjusį herojaus kelionės etapus jaunuolį, kuris artėja prie savasties – pilno savęs suvokimo ir išsilaisvinimo iš visuomenės diktuojamų rėmų.

Simbolinis personažo pakvietimo į herojaus kelionę priėmimas novelėje – Petro atvykimas į Ameriką. Jis bėga nuo karo Lietuvoje ir, pagyvenęs Vokietijos DP stovykloje, vienas ryžtasi keliauti į tolimą, nepažįstamą kraštą. Pirmasis slenkstis, kurį vaikinai turi įveikti, yra naujos vietos priėmimas, įsiliejimas į ją: „Visi, kaip vienas, kalba angliškai. Gatvės ūžia, dreba. Dėdė kitoks, kaip anose rudose nuotraukose. <...> viskas ūžia, mirga, viskas kiša koją.“ (Landsbergis, 2006, p. 64). Vaikinas nepabūgsta ir stengiasi pritapti prie amerikietiško gyvenimo tempo, tad patenka į kupiną iššūkių etapą. Jam reikia susidraugauti

su naujais žmonėmis, gerai pasirodyti naujoje darbo aplinkoje, išdrįsti užkalbinti dailią merginą ir, neįskaudinus dėdės, leistis į nuotykių paiešką. Petras susipažįsta su vienmečiu Gino Consoli, kartu dirbančiu siuvykloje, kurioje taip pat jaučia spaudimą: „Petras tesu-prato, kad čia reikia stropiai dirbti ir kad jo dėdė buvęs labai darbštus.“ (Ten pat, p. 67). Situacija ir monotoniškas darbas bei susigūžę bendradarbiai varžo jo gyvenimo polėkį, norą viską išmėginti: „Viešpatie, juk aš dirbau ir dirbsiu visą gyvenimą.“ (Ten pat, p. 67). Jaunuolis jaučia kylančią prieštarą tarp pareigos dirbti ir vidinio poreikio pamatyti, patirti kuo daugiau naujų dalykų.

Personažas yra atviras pažintims, naujam draugui atvirai pasakoja apie pirmųjų dienų jausmus Amerikoje, priima menkai pažįstamo vaikino kvietimą išeiti į miestą, nors itin konservatyvių pažiūrų dėdė jį mėgina atkalbėti. Taigi Petruui būdinga šešėlinė herojaus savybė – jis itin gerai mano apie save ir neįvertina galimų pasekmių: visai nepažįsta naujos aplinkos, negali būti tikras, ar naujasis draugas yra geras žmogus. Susitikimo metu veikėjui tenka atlaikyti pašaipą dėl Amerikoje nebemadingo, jam netinkamo dydžio švarko. Vaikinas supranta, kad išsiskiria iš kitų, tačiau geba užgniaužti viduje kylantį neįtikėjimą ir ryžtasi susitikti su itin dailia mergina. Taip Petras pademonstruoja savo brandą – sudėtingoje situacijoje geba suvaldyti jausmus ir emocijas, nepasiduoda stereotipinei nuostatai: tai teigiama kario, karaliaus archetipo savybė. Vienas didžiausių išmėginimų Petruui tenka sutikus merginą. Herojaus mito teorijoje ji įkūnytų deivės figūrą – vilioja vaikina („Ji žinojo savo kūno patrauklumą ir jam skyrė visą savo dėmesį. Jos eisena buvo pavargęs bangavimas ir rankos nuolat slydo liemeniu žemyn.“ (Landsbergis, 2006, p. 71), priverčia veikėją jaustis nejaukiai, tačiau vaikinas greitai įveikia savo nedrąsą, suvokęs, kad jį sužavėjusi merginos išvaizda tėra išorinė apgaulė („Jis visų išgąščiuo griebė Lucy į glėbį ir kąsdamas įsisiurbė į jos lūpas.“ (Landsbergis, 2006, p. 72). Šią akimirką vaikinas įveikia savo šešėlines savybes – drovumą, nepasitikėjimą savimi ir suvokia gyvenimo grožį, pasijunta laisvas, susikrauna lagaminą ir išsiruošia į tolimesnę kelionę po Ameriką.

A. Landsbergio novelėse į herojaus kelionę leidžiasi ir suaugę vyrai („Žmogus koridoriaus gale“, „Antroji kalnų grandinė“, „Duetas moters balsui ir smuikui Venecijoje“). Jei vyras susiduria su tam tikrais sunkumais gyvenime, jo psichikoje pasireiškia tam tikri asmenybės sutrikimai, jis įveikti juos gali tik leisdamasis į kelionę po savo vidinį pasaulį. Pagrindinis novelės „Duetas moters balsui ir smuikui Venecijoje“ personažas rašo laišką savo buvusiam mirusiam mokytojui, pasakoja istoriją, kaip jį paliko žmona, su kuria kartu gyveno vos penkis mėnesius. Jaunas vyras, aprašydamas savo netikėtą ir skaudžią patirtį, pereina herojaus kelią ir atskleidžia ne vieną šešėlinę berniuko archetipo savybę, kol galiausiai jo psichika pasiekia brandą – susitaiko su išsiskyrimu.

Personažo menka savivertė – nepasitikėjimas savimi, jaučiama kaltė dėl sugriuvusių santykių – aiškintina edipiškojo vaiko šešėlio – svajotojo – savybėmis. Ankstyvoje jaunystėje pasirinkęs atsiskyrėlio nuo moterų kelią, priėmęs kunigystės įžadus („Bet aš buvau visai nepasiruošęs tokioms būtybėms kaip Claudine, kuri visada atrodė lyg ką tik išlipusi iš vonios, – Filadelfijos Venera.“ (Landsbergis, 1992, p. 193), jaunystėje veikėjas nesugeba pažinti ir išsaugoti moters. Savigraužą pakeičia įtarumas, kai personažas išsiaiškina, kad į kelionę po Europą už jo pinigų buvusi žmona išvyko su kitu vyru. Tai herojaus pakvietimas

į kelionę, stimulus vykti į Veneciją, surasti buvusią žmoną ir įrodyti, kad santuoka iširo ne dėl jo kaltės: „<...> aš pažvelgsiu į jį kaip į jos šunyti, su tikslu grėsmės ir paniekos mišiniu. Paskui aš dar sykį perrėšiu juos abu savo ironišku akademišku skustuvu ir išdidžiai nueisiu, žinodamas, kad net ir jos „Lėlių slėnio“ smegenėlės pajėgs suprasti, kokią klaidą ji yra padariusi, iškeisdama princą į varlę, kuri niekad nepavirs princu.“ (Ten pat, p. 196). Tokia savęs motyvacija, žmonos ir jos meilužio žeminimas atskleidžia šešėlinę herojaus – išsišokėlio – savybę, tirono archetipą, kuris konotuoja norą dominuoti, nors iš tiesų tai tik savęs raminimas. Genamas didelio pykčio ir noro patenkinti savo lūkesčius, kompensuosiančius pažemintą ego, vyras priima kvietimą į kelionę.

Pirmasis slenkstis, kurį turi įveikti herojus, – nesėkmingi bandymai iš karto susitikti su žmona ir jos palydovu. Likęs vienas, veikėjas turi išmokti numalšinti savo pyktį ir sulaukti tinkamos progos. Personažas atsiduria visiškai jo jausmams priešingoje aplinkoje – Venecijoje sutinka porą, vėliau šeimą, mato gražius santykius ir aplinkinį pasaulį: „Miestas pradėjo signalizuoti man, gundyti mane šviesomis, ženklais, melodijų užuominomis, lyg jis žinotų mano širdgėlą“ (Landsbergis, 1992, p. 197–198). Tačiau, pasiryžęs viską iškęsti, personažas patenka į tolesnį išbandymų etapą – vakarėlį, kuriame prie gretimo staliuko sėdi buvusi žmona su palydovu. Atsiskleidžia veikėjo nebranda – jis rezga tinkamiausio susitikimo planus, ieško stalo, už kurio galėtų pasislėpti ir viską stebėti. Kai vakaro atlikėjas smuikininkas atkreipia dėmesį į pagrindinį personažą įskaudinusią moterį, šalia jos esantis vyras pasijunta nejaukiai, o pagrindinis novelės veikėjas tuo džiaugiasi. Taigi kūrinio veikėjo psichikoje dar stiprios šešėlinės vunderkindo savybės, kurių išprovokuotas jausmas kompensuoja įžeistą herojaus ego. Keršto siekiantis vyras, atidžiai stebėdamas buvusią žmoną, suvokia, kad ji yra visai kitoks žmogus, kad jų santykiuose ir jos gyvenime esama nemažai melo, ir savo jausmą perkelia smuikininkui: „Kodėl aš taip jo nekenčiau, net pamiršdamas savo buvusiąją žmoną? Ar jame įsikūnijo visa menkoji, žemoji mūsų vedybų pusė?“ (Landsbergis, 1992, p. 202). Vidiniai klausimai išduoda bundantį brandumą – vyras analizuoja situaciją, buvusių santykių tikrumą, sąmoningai suvokia savo jausmus, net iš dalies supranta savąjį Animos archetipą, kūrinyje įkūnijamą senos, apkūnios dainininkės vaizdinį. Jis jaučiasi niekam nereikalingas ir svetimas vakarėlio aplinkoje – kaip ir nedrąsi dainininkė scenoje, kurios jis gailisi. Veikėjas išėina iš pobūvio vienas, suvokęs, kad iš tiesų jis tebuvo susižavėjęs žmonos balsu. Suvokęs santykių negrįžtamumą, susitaiko su tikrove, pasiekia savastį, pajunta ramybę: „Mano kelionė į Veneciją Jums gali pasirodyti triviali, bet ji mane apdovanojo epifanija, švento skaidrumo akimirka.“ (Landsbergis, 1992, p. 205). Taigi novelėje herojaus kelias patiriamas ir tiesiogine, ir perkeltine prasme.

A. Landsbergio novelėje aprašytas skyrybų klausimas buvo itin aktualus to meto Amerikos visuomenėje. Veikėjas vaizduojamas gyvenantis Amerikoje, vedęs JAV pilietę. Novelė publikuota 1979 metais, kai skyrybų šalyje itin daugėjo. Statistiniai duomenys atskleidžia, kad skyrybų rodikliai JAV nuo 1960 metų vidurio iki 8-ojo dešimtmečio vidurio išaugo dvigubai (plg. Stevenson, Wolfers, 2007). Taigi rašytojas, sukūręs tokį herojaus personažą, novelėje atskleidė ir svarbią socialinę visuomenės problemą, atkreipė dėmesį į tai, kaip tokiose kritinėse situacijose gali jaustis vyrai.

Brandaus vyrškumo archetipai

Kiekvieno vyro psichikoje yra užkoduota karaliaus energija. Šis archetipas gali į savo lauką įtraukti ir kitus archetipus. Jeigu vyras yra geras karalius, jis bus geras karys, tikras magas ir puikus meilužis. A. Landsbergio novelėje „Eisena“ karaliaus archetipas atskleidžiamas personažo Kirilovo figūra – tai išmintingas, sunkiose situacijose gebantis drąsiai ir narsiai elgtis vyras, besirūpinantis artimųjų fizine ir dvasine gerove. Šiuos personažo bruožus sustiprina kito veikėjo – Linkaus – šešėlinės savybės – savanaudiškumas ir silpnumas. Per negatyvų Linkaus paveikslą atsiskleidžia Kirilovo didybė ir pasiaukojimas dėl šeimos.

Traumos akivaizdoje įvykus vertybių perversmui, išryškėja šešėlinės kario archetipo savybės. Tremiamųjų į mirties stovyklą Sibire eisenoje svirduliuojąs su kitais Linkus yra gyvas tik biologiniu geismu išlikti. Išvengęs mirties, tačiau nesugebėjęs atsispirti totalitarinės sistemos spaudimui, veikėjas tampa baimės ir melo auka, išsižada savo tapatybės, vengia patekti į nemaloniais situacijas: „Jis bijojo, kad plačiapetis neužkabintų sargybinio ir neįveltų jų visų į pavojų“ (Landsbergis, 1956, p. 107). Vyras sunkių išgyvenimų metu eina lengviausiu pasyvumo ir savanaudiškumo keliu, yra nusiteikęs nusizeminti ir prisitaikyti, kad pelnytų svetimos valdžios palankumą ir lageryje patektų į raštininko vietą: „Jeigu jis prašytų jų? Pabučiuotų jiems rankas?“ (Ten pat, p. 109). Traumuojanti trėmimo ir kalinimo patirtis eliminuoja empatiją, ryšį su bendruomene. Kamuojamas sąžinės, jis nuolat galvoja, analizuoja, kodėl nenori padėti kitiems. Iš Lietuvos parsivežtą kišenėje laikomą vynuogių cukrų veikėjas gali duoti iš alkio mirštančiam berniukui, tačiau to nepadaro: „<...> jis bijojo vaiko akių. Bet jis nežino, ar aš turiu cukraus – drąsinosi Linkus. Jis negalėjo atsikratyti gailesčio jausmo, tačiau rūpestis savim nuslopino viską.“ (Ten pat, p. 117).

Brandaus kario archetipas perteikiamas novelėje „Ilgoji naktis“. Novelės veikėją Kęstutį karo metu patirtos traumos ne sužaloja, o pažadina jo giliausius žmogiškuosius resursus, paskatina asmenybės augimą ir brandą (plg. Gailienė, 2008, p. 182). Jis – patriotas, pasiryžęs visokeriopai priešintis Lietuvos priespaudai ir užpuolikams, ginti nuo jų savo artimuosius. Jis platina slaptąją spaudą, įstoja į savisaugos dalinį, kovoja su vokiečiais, geba išverti kovų sukeltus fizinius skausmus, draugų netektis ir sunkumus, tad yra stiprus emociškai ir fiziškai. Kario archetipą papildo meilužio archetipo savybės. Kęstutis – emociingas, jautriai išgyvena meilę merginai: „Jis nejudėjo, nesijuokė, nevalgė. Jo tėvas ir visi svečiai neabejojo, kad jį veikia nuovargis ir neseni pergyvenimai. Bet Rima, su savo aštuoniolikos metų patirtimi, neabejojo atspėjusi tikrąją priežastį. Jis buvo įsimylėjęs į ją.“ (Ten pat, p. 59). Kęstutis prisiima atsakomybę už savo veiksmus, kurie anksčiau sukėlė pavojų jo mylimai merginai: „Tai aš kaltas, kad Rima buvo tenai, – sunkiai ištarė Kęstutis.“ (Ten pat, p. 60). Praėjus keleriems metams po dalyvavimo pasipriešinime, jis mintimis grįžta į praeitį, kritikuoja ankstesnius savo poelgius, racionaliau žvelgia į situacijas. Taigi su kiekviena patirtimi veikėjas įgyja išminties – mago savybių.

Meilužio archetipą įkūnija įvairūs – karių, kalinių ir menininkų, skirtingų laikotarpių atstovų – personažai. Dažniausiai karo metas svajingiems kūrėjams nėra palankus – karys

privalo atsisakyti savo prigimtinių vertybių ir vadovautis sistemos taisyklėmis, turi naikinti kitus – pereiti į šešėlinę savo stiprybių pusę. Brandaus meilužio archetipo savybės būdingos novelės „Rašytojas M. lankosi N. Mieste“ veikėjui pokario rašytojui, taip pat lietuvių kariui studentui, pavaizduotam novelėje „Graikijos vėjas“. Šio personažo polinkis į meną, atsiskleidžiantis per santykį su aplinka ir kitais, gelbsti vyrą nuo skaudžios karo realybės. Meilužio šešėlį įkūnijantys personažai dėl aplinkos poveikio ir vidinių konfliktų iš pirmo žvilgsnio negeba valdyti savęs, kontroliuoti savo instinktų, savikritikos, tačiau jų sąmonėje įvykus nušvitimui, nugali šešėlines savybes ir priartėja prie savasties – susitvardymo, kūrybinės laisvės, atvirumo.

Meilužio archetipo šešėlį, nebrandų vyriškumą įkūnija novelės „Senjora su katėm“ veikėjas Džordžas, negebantis užmegzti brandžių santykių su mergina. Fotografijos entuziastas draugė Aureliją išnaudoja siekdamas patenkinti savo egoistinius poreikius: „Ar Džordžas ne panašiai elgiasi ir lovoje, diktuoamas savo nesibaigiančias instrukcijas? – galvojo ji.“ (Landsbergis, 1992, p. 239). Veikėjo nebrandumą liudija tai, kad jis naudojami savo mergina kaip daiktu, tuo pat metu flirtuoja su kita moterimi. Toks vyras dar nėra subrendęs rimtiems įsipareigojimams, jo ryšys su moterimi parentas tik patogumu ir malonumų siekiu.

Brandaus kario archetipo šešėlį novelėje „Ilgoji naktis“ įkūnija okupantų karių – Vasilijaus ir Fedios – personažai. Britų sociologo Jeffo Hearn (2011) teigimu, būtent kariuomenė yra viena akivaizdžiausių vyrų socialinės galios, smurto ir žudymo sričių. Fedia yra šiurkštus, linkęs išnaudoti ir skriausti silpnesnius. Rūsyje kalinamą merginą Rimą jis kartu su Vasilijumi nori išprievartauti. Tačiau novelės pabaigoje paaiškėja, kad toks inicijuojamas kitų išnaudojimas tėra veikėjo silpnumo dangstymas: „Aš nesakiau, kad man gaila jos, – ištarė Fedia, ir Vasilijus matė, kaip jo veidas virsta uždara kauke“ (Landsbergis, 1992, p. 87). Nors didžiąją veiksmo dalį svajingasis Vasilijus („<...> tebetikėjo į didžiuosius žygdarbius ir tebesvajojo apie tolumą“ (Ten pat, p. 33) vaizduojamas kilnesnis už Fedią ir užstoja merginą, tačiau iš tikrųjų jis – silpnas ir tuo priešingas brandžiajam kariui. Dėl išgyvenamos traumos poveikio – asmens vertybinio ir į rėmus įsprausto pareigybės kontrasto („Jame kalbėjosi du visai skirtingi balsai, lyg jis būtų skilęs į dvi dalis“ (Ten pat, p. 68) – jis nesiryžta jos apginti, todėl tampa kario šešėliu – naikintoju, pasmerkiančiu merginą žūčiai ir save moralinėms kančioms. D. Gailienės teigimu, „paklusdamas ideologinei propagandai, autoritetų spaudimui ir atsisakydamas savo asmeninės atsakomybės, žmogus tampa pajėgus nesipriešinti didžiausioms piktadarybėms arba net prie jų prisidėti“ (2008, p. 179).

Kario šešėlio savybės būdingos novelės „Dainos gimimas“ personažui Lietuvos išdavikui, prisitaikiusiam prie okupacinių sąlygų ir kankinusiame bei trėmusiam lietuvius. Dalyvaudamas Valijoje tarptautinėse chorų varžybose, į chorištų gretas infiltruotas KGB agentas aprašinėja laiškuose mylimajai renginio eigą. Kiekvienas skyrius įvardytas atliekamos kompozicijos pavadinimu, tarsi laišškai būtų rašyti ant koncerto programų. Vyras nuo vaikystės jaučia pažemintą ego ir suaugęs stengiasi traumas kompensuoti prisidengdamas kauke – nukreipia agresiją ir rodo viršenybę prieš silpnesnius, taip pat žemesnio rango žmones. Susidūręs su už save stipresniais, jis tampa baikščiu ir paklusniu. Dėl okupacijos,

pavergusios pačius įvairiausių to meto Lietuvos žmones, traumuojanti kasdienybė skatina asmenybės susiskaldymą ir destruktivų sadizmą. Veikėjo šizofreniška, chameleoniška būtis priverstinės ideologijos sąlygomis tampa traumuojančių prisiminimų pagrindu. Epizode, kai pasakojimas artėja prie kulminacijos ir KGB agentas kartu su kitais choristais pakyla ant scenos, jis nebegali suvaldyti savo emocijų ir jausmų. Veikėjui paranojiškai pradeda vaidintis, kad aplink jį vien priešai. Galiausiai, po truputį suvokdamas, kaip jį sužalojo sistema, kaip išsikreipė jo vertybės, graužiamas savigailos ir nebegalėdamas sulaikyti visko savyje, statistas dainininkas chorui koncertuojant užrinka vidury lotyniškos giesmės lietuvių liaudies dainos fragmentą „Gardus alutis padarytas!!...“ (Landsbergis, 1992, p. 190).

Šešėlinis kario vaizdinys sukurtas novelėje „Graikijos vėjas“. Vytauto A. Jonyno (1992) teigimu, A. Landsbergiui šioje novelėje pavyko įtaigiai perteikti XX amžiaus antrosios pusės laukiniškumą – spekuliaciją, nuobodį, primityvių instinktų viešpatiją. Rašytojas vaizduoja juodaplaukį karį, kuris savo silpnumą, bailumą ar negebėjimą veikti dangsto šiurkštumu ir agresija, nesileidžia į kompromisus, yra linkęs kritiškai vertinti kitus, jais naudojasi. Karinėje bazėje sutikęs merginą, jis pasinaudoja jos susižavėjimu juo, išvilioja rūšio raktus ir pavagia maisto. Personażas linkęs kitiems girtis savo stiprumu ir jėga, bet kituose novelės epizoduose paaiškėja, kad, norėdamas nuslėpti savo bailumą, jis meluoja apie savo žygdarbius, kuriuos iš tiesų už jį yra atlikę kiti vyrai: „Bet jeigu jis dar gyvas? Jis tikrai ateis atkeršyt. Visą nudiegia, kai pamatau rudus plaukus.“ (Landsbergis, 1992, p. 133). Taigi trauminė karo patirtis, priverstinis pasitraukimas iš tėvynės žmones itin dažnai skatino susikurti kaukę, kuri maskavo jų silpnąsias savybes.

Išvados

Algirdo Landsbergio novelėse vaizduojamų veikėjų vyriškumas įvairialypis. Dominuoja vienas archetipas, tačiau jį papildo kitiems archetipams priskirtinos savybės. Per veikėjų santykius su artimaisiais ir aplinka rašytojas perteikė nebrandų, tačiau linkusį į teigiamas savybes, dar tik besiformuojantį individą, kuris per įvairius pojūčius ir santykius su artimaisiais geba pažinti pasaulį. Taip pat atskleista trauminė paauglio patirtis ribinėje situacijoje, kurios jis nesugeba įveikti: uždarumas, jautrumas aplinkai, apatija artimiesiems, pasinėrimas į iliuzijų pasaulį. Novelėse Herojaus kelionės etapus įveikia ir jauni, ir subrendę vyrai. Jie leidžiasi į kelionę, siekdami susivokti, išsilaisvinti iš vidinių susivaržymų ir visuomenės diktuojamų rėmų. Karo akivaizdoje atsidūrę vyrai vaizduojami skirtingi – vieni tampa atsakingais už kitus ir aktyviai kovoja, kiti tampa prisitaikėliais. Stipriasis archetipo savybes, brandųjį vyriškumą tekstuose perteikia patriotiško, empatiško, kritinėse situacijose artimuosius globojančio ir išmintimi besivadovaujančio, savo stiprybe žavinčio ir skatinančio veikti kitus vyro paveikslas. Karo metais savo kraštą gynę vyrai novelėse pavaizduoti pasiekę brandų vyriškumą ir emociškai stipresni nei juos puolę okupantai ar Lietuvą išdavę parsidavėliai – sovietų valdžios įkaitai. Itin dažnas novelėse priešingas brandžiam vyriškumui, savanaudiško prisitaikėlio prie sistemos, bailaus vyro paveikslas. Juo įkūnijamos šešėlinės vyriškumo savybės: nesunkiai pažeidžiami vyrai savo silpnumą, bailumą ar negebėjimą veikti dangsto šiurkštumu, agresija ir destrukcija. Taigi

A. Landsbergis savo novelėse atskleidžia itin jautrią, traumotą karo ir pokario laikotarpio jaunuolio ir vyro psichiką, asmenybę. Dažnam vyrui ypač sudėtinga prisitaikyti prie pakitusių sąlygų, nes būtent tada kyla būtinybė išlaikyti savastį ir bręsti – įveikti herojaus kelionės etapus arba leisti stiprėti šešėlinėms asmenybės savybėms.

Literatūra

- Adomavičienė, L., 2017. Algirdo Landsbergio „Graikijos vėjas“: naratyvo ypatumai ir mito intertekstas. *Respectus Philologicus*, 32 (37), p. 60–69. Prieiga: <<https://www.zurnalai.vu.lt/respectus-philologicus/article/view/13099/11915>> [Žiūr. 2021 03 25]. <https://doi.org/10.15388/RESPECTUS.2017.32.37.06>.
- Beynon, J., 2002. *Masculinities and Culture*. Philadelphia: Open University Press. Prieiga: <<https://www.mheducation.co.uk/openup/chapters/0335199887.pdf>> [Žiūr. 2021 04 02].
- Campbell, J., 2015. *Herojus su tūkstančiu veidų*. Vilnius: „Tyto alba“.
- Gailienė, D., 2008. *Ką jie mums padarė. Lietuvos gyvenimas traumų psichologijos žvilgsniu*. Vilnius: „Tyto alba“.
- Hearn, J., 2011. Men/Masculinities: War/Militarism – Searching (for) the Obvious Connections? In: *Making Gender, Making War: Violence, Military and Peacekeeping Practices*. Eds. A. Kronsell, E. Svedberg. Routledge Advances in Feminist Studies and Intersectionality. Routledge, New York, USA, pp. 35–48.
- Jonynas, V. A., 1992. Algirdas Landsbergis. In: *Lietuvių egzodo literatūra 1945–1990*. Red. K. Bradūnas, R. Šilbajoris. Čikaga: Lituanistikos institutas. Prieiga: <<http://www.tekstai.lt/tekstai-apie-tekstus/447-1/6716-lietuviu-egzodo-literatura-1945-1990-algirdas-landsbergis>> [Žiūr. 2021 04 05].
- Jung, K. G., 2012. *Du traktatai apie analitinę psichologiją. Apie pasąmonės psichologiją. Santykiai tarp Aš ir pasąmonės*. Vilnius: „Margi raštai“.
- Jung, K. G., 2015. *Archetipai ir kolektyvinė pasąmonė*. Vilnius: „Margi raštai“.
- Kelertienė, V., 1980. Algirdas Landsbergis – kompozitorius žodžiais. In: *Egzodo literatūros atšvaitai. Išeivių literatūros kritika, 1946–1987*. Sud. Liūtas Mockūnas. Vilnius: Vaga, 1989. Prieiga: <<http://www.tekstai.lt/tekstai-apie-tekstus/6466-violeta-keleltiene-algirdas-landsbergis-kompozitorius-zodziais-1980>> [Žiūr. 2021 03 18].
- Keturakienė, E., 2017. *XX amžiaus moderniosios lietuvių novelės skaitymai: teksto interpretavimo linkmės*. Kaunas, e. išteklius.
- Landsbergis, A., 1956. *Ilgoji naktis*. Londonas: Nida Press.
- Landsbergis, A., 1979. *Muzika įžengiant į neregėtus miestus*. Čikaga: „Ateitis“.
- Landsbergis, A., 1992. *Kelionės muzika*. Vilnius: „Vaga“.
- Landsbergis, A., 2019. *Atsiminimai apie gyvenimą DP, kūrybą ir kt.* Maironio lietuvių literatūros muziejuje saugomas rankraštis. Skaitytas 2019 04 19.
- Landsbergis, A., Mekas, J., Mekas, A., Lėtas, L., 1951. *Antroji proza*. Serija: *Žvilgsniai*. New York: „Gabija“.
- Landsbergis, A., Mekas, J., Mekas, A., Lėtas, L., 2006. *Modernioji lietuvių egzilio proza*. Sud. D. Kuizininė. Vilnius: „Versus aureus“.
- Moore, R., Gillette, D., 1990. *King, Warrior, Magician, Lover: Rediscovering the Archetypes of the Mature Masculine*. JAV: Harper Collins Publishers.
- Paplauskienė, V., 2009. „Rašymas man yra lietuviškųjų vertybių išsaugojimas“. *Draugo* šeštadienis priedas *Kultūra*, 2009-09-12–19. Prieiga: <<http://www.tekstai.lt/tekstai-apie-tekstus/447-1/5423-virginija-paplauskiene-rasymas-man-yra-lietuviskuju-vertybiu-issaugojimas>> [Žiūr. 2020 04 02].
- Paplauskienė, V., 2014. *Archyvai. Kelionė į Algirdo Landsbergio kelionę*. Kaunas: „Naujasis lankas“.
- Ruchlevičienė, I., 2005. Vakarietiškosios kultūros apsupty. Algirdas Landsbergis. *Darbai ir dienos*, 43, p. 67–117. Prieiga: <https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/32185/1/ISSN2335-8769_2005_N_43.PG_67-117.pdf> [Žiūr. 2019 04 03].

Stevenson, B., Wolfers, J., 2007. Marriage and Divorce: Changes and their Driving Forces. *IZA Discussion Papers*, 2602. Institute for the Study of Labor (IZA), Bonn. Prieiga: <<http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:101:1-20080422181>> [Žiūr. 2021 04 20].

Tereškinas, A., 2011. *Vyrų pasaulis. Vyrų ir žaidos vyriškumas Lietuvoje*. Vilnius: „Baltos lankos“.

Vedrickaitė, I., 2009. Algirdo Landsbergio herojus: mito valktis ar praregėjimo iliuzija. *Metai*, 11. Prieiga: <<http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/545-2009-m-nr-11-lapkritis-/5706-imelda-vedrickaite-algirdo-landsbergio-herojus-mito-valktis-ar-praregejimo-iliuzija>> [Žiūr. 2021 03 22].

Vedrickaitė, I., 2015. Karo patirtis: ateities ir atminties formavimas (Algirdas Landsbergis ir Kurtas Vonnegutas). *Colloquia*, 33, p. 73–96. Prieiga: <[http://www.llti.lt/failai/Colloquia33_internetui%20\(2\)_73-96.pdf](http://www.llti.lt/failai/Colloquia33_internetui%20(2)_73-96.pdf)> [Žiūr. 2019 03 18].